

erő. Azt szeretné, olyanná akarná keményíteni, növesztetni lelkét, mint a fenyők sudara... „Ó, én hajladózó lelkem, légy erős, sudár, érzésáigaid legyenek kemények, ruganyosak, mint a fenyőéi, a szentélet-öröm zöldje se sose rohadjon le rólad, ha jön a bánat ösze, tudj gyökeret verni a kövek közt is s ha vérese-sikitás suhan, varjúkárogás lebben zsenge bóbítád körül, himbálózz meg komolyan és seose feledd, hogy a magasságok nemes fenyője vagy.“

Várja, hogy beköltözik lelkébe s teljesen úrrá lesz benne a nyugodt közömbösség s lassan, észrevétlen belelopózik oda egy nagy, felforgató érzés: a szerelem.

Maga se tudja, hogy történt. Alig tud róla számot adni pesti barátjának. Július 31-én csak ennyit ír levélnaplójába: „Tegnap a Tonádon megfogtam a kezét és megeskoltam. Ajkamhoz nyomta könnyen és nevetett.“ Ennyi az egész. Ilyen szűkszavúvá lesz egyszerre a régebbi nyugodt, színes csevegő. Megismerkedik véletlenül egy nővel és odavan minden. Egyszerre felfordul a már-már teljesen helyreállott lelki egyensúly. S a szerelemből lassanként minden mást kirekesztő élmény válik. Az illikus kis zúg bukolikus képecskék festető kéz most már egy női arc vonásait rajzolgatja mappája lapjaira. Egyelőre ugyan még egymást kiegészítve jelennek meg a természeti élmények mellett a szerelmi élmények finom kis vázlatrajzai. Ilyenformán: „Dühöngő déli szél zúgatja a fákat s a halálra pörzsölt mező sárgája szürke színbe fordul. A pemete lehullatta szőke kalászáét, gyér, fehér ernyőcské, zöld fűzéből kikandikáló fejceské himbáldóznak szétszórt árvaságban a mezőn. Az árnyékban is izzadt hó piheg. — Számumos szélvészként röpköd, süvít lelkem a csók vágyában tikkadó lelke fölött. Lelke gyöngéd, enyhe felémfordulása egy hosszú napon át: mindmegannyi szelíd, fehérernyős virág; aranyos virágfejceskékként bókol felém szívéből a sok el nem csókoltt csók. Egyedülállóan hűvös árnyékában is perzselő szerelmem piheg utána...“

Igy indul a pesti művész életének bájos, lírai regénye; s most kezdődik tulajdonképen a regény, a cselekvény is. — Hogy pattan bim-

bókba, hogy borúl virágba a szerelem fája s majd egy ősziesen hűvös, nyárutói reggelen könnyű szellő fuvalmára mint hull le minden virága, — erről szól a könyv.

Szerellem: „banális és gyötrő varázs“, mondja az író s mindegyik szavát: a banalitást, a gyötrődést és a varázst is frissen tudja éreztetni velünk mindegyik sorában. Tud és mer úgy írni a szerelemről, mintha előtte soha senki se lett volna még szerelmes, s ő maga is életében most először érezné Erosz hatalmát. Nem idealizálja ez ősi érzést, de nem is profanizálja. Nem takarja el a növény gyökerét, de nem fosztja meg virágát sem bársnyos hamvasságától. Olykor-olykor finom erotikát permetez az író a jelenetekre egy diszkrét súrójú üvegcséből, mint valami hűsvéti öntözőből. De ennek illata összevegyül a fenyőerdő erős gyantaszagával.

Könnyedén mesél. Mester módjára bánik művésze eszközeivel; kissé hanyagul, fölényesen, de mégis válogatva. Semmi erőlködés, póz, kiszámítottság, mégis minden vonal, szín a maga helyén, egyik a másikat erősítve, gyengítve, mikor mi kell. A természeti képek lelki élményeknek tűnnek föl, egy városi ember élményeinek s a lélek mozgalmi és a külső cselekvény a természeti élet magától értetődő módján hat. Minden lágy harmóniába olvad össze s az egész olyan hatással van ránk, mint életünknek egy közvetlenül leélt, kedves élménye, melyből csak az emlék marad meg és a vágy.

Az író teljesen ki tudja magát fejezni. Látunk mindent, amit mutat, érzünk mindent, amit éreztetni akar velünk. Sőt arra képesít, hogy magunkról megfelelőezve, egygé legyünk vele: az ő szemével látunk, az ő szívével dobbanunk és remegünk. A műélvezet teljes; semmi sem zavarja meg. Ritka könyv, amelyről ezt elmondhatjuk.

Dóczy Jenő.

A honfoglalás új megvilágításban. Legutóbbi számunkban ismertettük gróf Zichy István tanulmányát a magyarság őstörténetéről és ősműveltségéről. Most ennek a folytatásaként Hóman Bálintnak „A magyarok honfoglalása és elhelyezke-

dése" című munkájával foglalkozunk, amely ugyancsak a Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi kézikönyvének bevezető füzetek között jelent meg. A két dolgozat méltó párja egymásnak. Zichy ritka szerencséjével döntötte meg azt a hitet, hogy östörténetünk legsarkalatosabb kérdéseivel szemben örökre tanácstalanul kell állanunk, vagy a legjobb esetben csak a föltevések futóhomokjában botorkálhatunk feléjük. Hasonló sikerrel vágott új utakat Hóman egy másik sokat vizsgált, mindamellett az előbbinél nem kevésbé homályos területen: a honfoglalás történetében.

Hóman valóban minden tekintetben rátermett egy ilyen, problémákkal terhes feladatra. Eddigi tanulmányai gyümölcseként a szorosabb értelemben vett történetírás és a rokontudományok mezején egyaránt széleskörű ismeretekkel rendelkezik. Azonban a nyers ismeretanyag felett nála eleven tudás uralkodik, eleven tudás, amely a maga szempontjai távlatába tudja belefoglalni az adatokat. Meglepő eredményeinek főtitka képzeletének mozgékonyága. Ez, erős konstruáló hajlammal párosulva, olyan szempontokba emeli őt, melyekből a messze mult széjjel szóródott, megkopott mozaikdarabkái egységes és színes képpé kerekednek ki.

A könyv első fejezete a honfoglalástörténet irodalmát tárgyalja. Még pedig nem a különböző nézetek lajstromát adja, hanem a felfogások szerves fejlődését mutatja be: azt, hogy a korszellemből időről-időre miként nőnek ki a honfoglalás problémáinak különféle megoldásai.

A közvetlen források a honfoglalás körülményeire és történeti mozzanataira nézve majdnem egészen némák. Tehát az ezeket illető kérdések tisztázásával csak akkor próbálkozhatunk meg, ha képesek vagyunk elég szabatosan és megbízhatóan rekonstruálni, minő jellegű és szervezettű volt, minő viszonyok között élt az a nép, amely ezt a tényt végrehajtotta. És Hóman valóban igen sikeresen végezte el a rekonstrukció nehéz munkáját a magyarság társadalmi és politikai szervezetéről, továbbá gazdasági viszonyairól és települési elveiről szóló fejezeteiben.

A korai társadalmakat törzsek meg nemek alkotják. Közülük a vér-

ségi köteléken nyugvó nem vagy nemzetség az eredetibb: a család egyes ízeinek önállósulása révén támadó kezdetleges közösség, tisztán csak gazdasági és jogvédelmi hivatással. Ezzel a természetes fejlemény szemben a törzs, régibb magyar nevén: had, már mesterséges képződmény: a korábban minden politikai kapcsolat nélkül egymás mellett élő nemek katonai célú szövetezése. A törzs csak utólag sajátítja el a korábbi társadalmi forma legfőbb jegyét: vérségi természetét, azzal, hogy közös őst költ nemei számára és az ú. n. vérszerződésrel képletes vérokonságot köt. A nemzetség belső viszállyaiban a nemzetségfő bíraskodik; a más nemek részéről ért sérelem megtorlása pedig a vérbosszú-jog alapján történik. A törzs élén előbb időlegesen, később állandóan a törzsfő, régi magyar nevén: hadnagy áll. Az állandósított törzsvezető kezdetben a hadi-gyűlés választása útján, majd mint az egész törzs költött ősenek legegyszerűbb leszármazottja örökösödés révén nyeri el tisztelet. A politikai közösség, a minél teljesebb együttes erő kifejtés érdekében az egy törzshöz tartozó nemek jogviszonyában ezen a fejlődési fokon a vérbosszú-jog helyébe az úgynevezett engesztelési rendszer lép, amely a sértő fél vérének váltságául a vérdíjat fogadja el. Így fejleszti ki a nemzetségközi ügyek kiegyenlítésének szükséglete az eredetileg hadvezéri hatáskörű törzsfők bírói szerepét.

Az Ural-vidéki magyar-ugorok, vagyis az a kimutatható legmélyebb réteg, amelybe a magyarság gyökerei visszanyúlnak, nemzetségi szervezetben éltek. A törzsi szervezetnek a felsőbbrendű műveltséggel együtt valami török nép adta meg, amely az eleinte szolgálként tartott magyar-ugorokat a társadalmi összeolvadás folyamán törzskötelékeibe fogadta, majd az V–VIII-ik században az így kibővült törzsekből törzsszövetséget formált. A magyarság amikor a IX-ik században a Kaukázus és Don vidékén a történelembe lép, törzsszövetségben él. Ekkor már a különböző népelemek művelődési, nyelvi és etnikai egységgé forrtak össze, de a törzsek és nemzetségek önkormányzata a törzsszövetség gyér és laza szálai között érintetlenül megmaradt. A

hadivállalatok intézésére választott *kend*, a törzsközi békén örökdő főbíró: a *gyula* és a másodbíró: a *horka* a törzsszövetség politikai egységének a kifejezői, de hatáskörük csupán az egész szövetséget érdeklő ügyekre terjed ki.

Amint főképen a közös mult megteremtí az eredetileg költött vérségi összetartozás tudatát, a törzsszövetség szilárdabb szervezetté: néppé, nemzetté módosul. Ennek a fejlődésnek egyik tüneteként jelenik meg a IX-ik század közepe táján a *magyar* és az *ungri* népnév. A levediai magyar törzseket már szorosabb politikai egységük fokán érte és szakította ketté a besenyő támadás. A hét törzsre rúgó nagyobb rész: a „hét-magyar“ és a kazár birodalomtól kivált kabar néptöredék nyugat felé menekült és a Dnyeperen túli Etelközben szállt meg. Itt hagyott fel az időleges fővezérség intézményével és a képleges vérrokonság-kötés szertartásai (vérszerződés) mellett örökös fővezérré, fejedelemmé választotta Álmos fiát, Árpádot. Az örökös fejedelemség a törzsszövetség állandóságának intézményes biztosítéka volt ugyan, de éppenséggel nem vonta maga után a régi társadalmi és politikai szervezet bukását. Az egyéniségénél fogva uralomra termett Árpád valószínű korlátlan uralkodó az etelközi hadiállapot idején. X-ik századi utódai azonban kevésbé válságos viszonyok között már csak névleges uralkodók: megszemélyesítői a nemzet egységének, de a törzsi és nemzetségi önkormányzattal szemben tehetetlenek.

A költözőkő magyarokat szállás-telepeik megválasztásában az egykorú félnomád török népekével közös települési szokások irányították, amelyek egyideig még a természeti viszonyokkal is dacoltak. Az állattenyésztő, halászó-vadászó életformákból már levediai hazájukban a földművelés felé hajoltak. Félig települt életmódjukhoz képest termékeny földet, legelőben bő völgyeket, ligetes vidékeket kerestek. Szívesen fordultak a már lakott föld felé, melynek szolgátságra fogott lakosságát mezőgazdasági munkára használhatták. Az összeütközések elkerülése és a hirtelen támadások kivédése végett magukat többnapijáróföldnyi lakatlan területtel,

mintegy semleges határövel, az ún. *gyepü*-vel vették körül. Ezen belül a törzsek önkormányzati egységekként külön szálltak meg a törzsközi viszályok elhárítása végett kisebb lakatlan övekkel befoglalt területeket. A nemek szállásbirtokai szintén el voltak különítve, de már nem elszigetelve.

A nyugatra sodródott magyar törzsek helyzete Etelközben a kanagar-besenyők félelmes szomszédságában nagyon veszedelmes volt. Hogy ilyen válságos viszonyok között nem semmisültek meg vagy nem szívódtak fel, az politikai érettségük bizonyossága. A kazár hatalmi körzetből kiszakított magyar néphadnagyai politikai tudatossággal mellőzték a kazár összeköttetésre támaszkodó Levedi kendet és a besenyő támadással szemben esődbejutott szövetség pótlására új külpolitikai tájékozódást indítottak meg. Ennek jelei, hogy nyomban Árpád megválasztása után 892-ben és 895-ben a frank-római és a bizánci császár szövetségében hadakoztak Morvaország, illetőleg a bolgárok ellen. A magyarság már Etelközben feladta régi, keleti kapcsolatait, és nyugaton nézett összeköttetések után. Ettől fogva a támadó hadjáratok egész sorában derítette fel a nyugati viszonyokat, még pedig azzal a céltalattal, hogy a veszedelmes keleti ellenségtől, a besenyőtől, minél messzebbre szabadulhasson. Tehát az első kalandozások indítéka nem annyira a szákmányolás és a hadi dicsőség vágya, hanem tervszerű törekvés nyugat és dél felé.

Mai hazánk földjének megszállása nem volt tudatos honfoglalás abban az értelemben, mintha a honfoglaló vezérek előre elhatározott szándékkal indultak volna a Tisza—Duna völgyének a meghódítására. De az is bizonyos, hogy az új haza birtokbavétele nem véletlen mozzanata egy nomád pásztorhorda vagy kalandvágó rablóereg céltudatlan kószálásának.

Hóman a magyarok bejövetelenek irányát Etelköz földrajzi fekvéséből, továbbá a besenyő-bolgár támadás következtében előállt stratégiai helyzetből határozza meg. A besenyők délkeletről ható lökése a keleti: Dnyeper—Dnyeszter-vidéki magyar törzseket, köztük Árpád

törzsét is, a folyók mentén a kiev—halicsi vonalra szorította; itt a szláv népek gyűrűje délnyugat felé térítette ki őket. A nyugati: Prut—Duna-vidéki törzsek az Árpád fiának, Leventének, szétvert seregét üldöző bolgárok miatt Havasalföld felé nem menekülhettek, csak a Beszterce, Tatros völgyein fel a borgói és gyimesi szoros irányában vergődhettek át Erdély földjére a Maros felső folyásához. A fejedelmi nemzetség hagyománya az északkeleti bejövétel emlékét tartotta fenn; viszont a déldunántúli magyarság az erdélyi beköltözésről emlékezik meg. Egyes krónikák a kétféle hagyomány összeolvastásával két bevonulásról beszélnek.

A Verecke felől jövő hadak a Tisza mentén déli, a Szamos völgyén délkeleti és a Rima mellékén nyugati irányban nyomultak az ország belsejébe. Az Erdélyből jövőök pedig a Maros vonalán tartottak nyugat felé. Mindezek a 896-ik év eseményei. A Tisza környéke az al-dunai bolgár cárság hatalmi körzetébe tartozott, de gyérszámú és laza nemzetségi szervezetben élő szláv vagy bolgár-török néptörzseket nagyon csekély ellenállást tanúsíthattak a magyarság szervezett erejével szemben. Hasonlóképpen könnyű volt elbánni a névleges frank fennhatóság alatt álló Balaton-vidéki és Dráva—Száva-közi szlovén fejedelemségekkel. A Tisza vidékéről indultak őseink 898-ban és 899-ben első nagyobb nyugati kalandjaikra, amelyek — mint említettük — további felderítő utakul is szolgáltak. Visszatérően 900-ban szállották meg Pannoniát. A Vág- és Nyitra-vidéki szlávokat 902-ben ragadták ki Szvatopluk morva herceg uralma alól és 902 végére befejezték az új haza meghódítását, melynek határát 907-ben egészen az Enns-folyóig tolták nyugat felé.

Hóman szerint krónikáinknak a honfoglalásról szóló elbeszélésében nem szabad sem a „tudákos“ irodalom, sem pedig az egységes nemzeti mondaköltészet termékét látnunk. A különböző krónikáinkba beledolgozott Szent László-kori Gesta és Anonymus más-más eredetű helyi és nemzetségi hagyományokat tartottak fenn. A Gesta-beli honfoglalásleírás az Árpád-nemzetség és déldunántúli nemzetségek hagyomá-

nyain alapul. Anonymus főleg felső-tiszai hagyományokból merít, de a Gesta-n kívül számbaveszi a Komárom-vidéki nemzetségek hagyományait is. Az eltérő helyi eredet magyarázza meg a krónikás adatok ellentmondásait.

Mikor a törzsek az első rövid tiszai megszállás után nyugat felé mozdultak el, Árpád nemzetsége a Közép-Duna két partján, a Sár vidékén (Fehérben meg Tolna és Veszprém határos részein) települt le. Körülötte a fejedelmi törzs többi nemzetségei öv alakban csoportosultak a Dunántúl keleti felében és a Duna—Tisza közének északi részein. A nemzet magvát, Árpád törzsét, ismét gyűrűszerűen fogta köre és biztosította külső támadások ellen hat törzs; sőt a fenyegetéssel terhes kelet felé meg is kettőződött a törzsek eleven védőgyűrűje.

A magyarok szolgálkával együtt alig lehettek három—négyszázezeren. Azonban állattenyésztő életmódjuknak megfelelően igen nagy területet szálltak meg. Elhelyezkedésüknél a katonai szempont volt a döntő, noha a gazdasági célszerűség is jelentékeny szerepet játszott. Zömükben a Dunántúlt foglalták el. Még pedig a húnoktól és avaroktól eltérően főképp azért vetették a megszállás súlypontját ide, azért hagytak keleten roppant nagy lakatlan területeket, hogy minél jobban eltávolodhassanak a besenyőktől. De a kisebb mozzanatokban is körültekintően használták ki védelmi céljaikra az új haza természeti viszonyait: a hegyeket, erdőket, pusztaságokat, mocsarakat.

Hóman befejezésül a honfoglalás és elhelyezkedés következményeit fejti ki. A honfoglalók a keleti érdekkörből való teljes kiszakadásukkal és földrajzi elhelyezkedésükkel teremtették meg annak a feltételét, hogy a nemzet Géza és Szent István újításai nyomán a nyugati keresztény művelődési közösségbe bekapcsolódják, és így elkerülje a Magyarország vagy a Balkán földjén elpusztult török fajrokonai sorsát. A honfoglalók elhelyezkedésükkel már megsabták a később is állandóan magyarnak maradt zárt egyseget képező belső terület határait, de birtokukba véve a földrajzi határvív felé irányuló kitelepülés ter-

mészetes útvonalait, egyszersmind megvetették alapját az új haza gazdasági, etnikai és politikai egységének. Ugyancsak a honfoglaláskor követett települési elvek döntöttek a magyarság sorsában azon a téren is, hogy a későbbi bevándorlók az ő gazdasági fölényét a mezőgazdaságra hivatott országban soha nem tudták elvitatni.

Hóman írói készsége mellett a legmagasabb tudományos színvonal sem akadály a gondolatfűzés és előadás világosságának, sőt könyvedességének. Tehát újabb történettudományunknak ez a kiváló terméke külső jelességeivel széles körben szerezhethet magának olvasóközönséget. *Pais Dezső.*

Fábián Ernő: A Feketeréz alatt. Az utóbbi évek regénytermésénél általában azt tapasztaltuk, hogy a legtöbb mű cselekvénytelenségben szenved, vagy a legjobb esetben is csak elnyújtott novella. E regény ellen nem lehetne ily kifogást emelni. Ha az olvasónak el kellene mondania a történetet, hamarosan zavarba jutna, hogy hol is kezdje a láncszemek összerakását. Lakó Nagy Mihály uram gyermekkorában nagy reményekkel indult az életnek, de a célnál mindig megelőzték mások. A nyomorúságban egyszer bűnös útra tévedt s bosszút akart állani az embereken. Éhes lett a földre, az aranyra. Régóta suttogják felőle, sőt a felesége is sejtí, hogy nem igaz úton gyarapszik a ládában az aranyhalmaz, de bizonyítani nem tud senki semmit. Egyetlen leányát gonosz társához, a hajómolnárhoz akarja erőltetni, noha a leány szívében egy más regény képe van elrejtve, aki elindul a Maroson felfelé, hogy levezesse a hatalmas tutajsort a vizen. Veszélyes út, mert a tutajoknak egy örvény felett kell végigjőnniük a hajómalom és egy szikla között s majd minden évben szerencsétlenség történik ott. Szétzúzódnak a tutajok s a kárvallottaktól Lakó Nagy Mihály szokta összevásárolni potom árért a tutajroncsokat, hogy azután ő maga jó árért értékesítse. Persze a szerencsétlenségben a két bűnös keze is benne van. Most is várják a tutajokat, de az utolsó pillanatban összevesznek, s Nagy Mihály a molnárt behajítja a malom kerekéi

közé. A tutajok azonban mégis összeütköznek a vízre eresztett malommal s a rázkódás ereje Nagy Mihályt is odacsapja a sziklához. Istenhez térve hal meg a bűnös, miután a már-már elveszettnek hitt fiatalok megtalálják egymást.

A regény szerint Nagy Mihály uram Marosremetén él. Róla, hasonló lelkialkatú cimborájáról, a molnárról s még vagy két falusi alakról, különösen a pár vonással is pompásan élénkített szótlan öregbéresről el is hisszük ezt, de az alakok nagy része — s ez a regény főhibája — Jókai regényeiből kelt életre. Az alispán, a hajdú, az *aranyember* életét élő örmény kereskedő, az önfeláldozó botosispán, mind régi ismerőünk. Éppígy Jókaitól van kölcsönvéve a romantika teljes fegyvertára, benne a nevezetes gulyavadió kalapzsír.

A romantizmus nyújtotta lehetőségek kiaknázásában a szerző sem mértéket, sem határt nem ismer. Lépten-nyomon élénk bukkann a véletlen s irányítja az események folyását. A mozdírák hatásaira vélünk ráismerni abban a módban, ahogyan a főhős korábbi életét, mely egyharmadrészét megtölti a könyvnek, vízió alakjában pergeti le előttünk.

Minden hibája ellenére sem értéktelen terméke ez a regény a romantikus iránynak. Néhány mellékalakjában és jelenetében láthatjuk, hogy a szerző elég mintázóerővel és rajzolókészséggel bír. Érteke a regénynek a jeles mesemondóképesség, az itt-ott felcsillanó egészesség, jóízű humor s a nyelv, mely a nehezebb feladatokkal is ügyesen meg tud birkózni, úgy hogy varázssal és reménnyel tekinthetünk az író jövője elé. —*rt.*

Levéltári Közlemények. A trianoni béke ellenére anyagi erejét majdnem meghaladó kultúrmunkát végez a magyarság, hogy fenntarthassa az egyetemes műveltség tereén kivívott régi pozícióját. Ez azonban lehetetlen volna előrelátó, egységes, és szabatosan körvonalazott program nélkül. A Klebelsberg-féle történetirodalmi programnak, melyet a „Napkelet” márciusi száma „Gyűjteményegyetem és Történelmi Társulat” címen ismertetett, egyik pontját